

7-10-2019

SOME FEATURES OF UNEQUALLED LEXICON IN TRANSLATION

Muxammadjon Gulomjanovich Abduraxmanov
Namangan State University

Follow this and additional works at: <https://uzjournals.edu.uz/namdu>

Part of the [Education Commons](#)

Recommended Citation

Abduraxmanov, Muxammadjon Gulomjanovich (2019) "SOME FEATURES OF UNEQUALLED LEXICON IN TRANSLATION," *Scientific Bulletin of Namangan State University*. Vol. 1 : Iss. 3 , Article 34.

Available at: <https://uzjournals.edu.uz/namdu/vol1/iss3/34>

This Article is brought to you for free and open access by 2030 Uzbekistan Research Online. It has been accepted for inclusion in Scientific Bulletin of Namangan State University by an authorized editor of 2030 Uzbekistan Research Online. For more information, please contact brownman91@mail.ru.

SOME FEATURES OF UNEQUALLED LEXICON IN TRANSLATION

Cover Page Footnote

???????

Erratum

???????

ТАРЖИМАДА МУҚОБИЛСИЗ ЛЕКСИКАНИНГ АЙРИМ ХУСУСИЯТЛАРИ**Абдурахманов Муҳаммаджон Гуломжанович****Наманган давлат университети**

Аннотация: Мақолада муқобилсиз лексиканинг инглиз, рус тилларидан қилинган таржималардаги ўзига хос лингвистик хусусиятларининг амалий жиҳатлари ёритилган.

Калит сўзлар: Таржима, лексика, семантика, лингвистика

ОСОБЕННОСТИ БЕЗ ЭКВИВАЛЕНТНОЙ ЛЕКСИКИ В ПЕРЕВОДЕ**Абдурахманов Муҳаммаджон Гуломжанович****Наманганский государственный университет**

Аннотация: В статье рассматриваются практические особенности без эквивалентной лексики из русских и английских переводов

Ключевые слова: перевод, лексика, семантика, лингвистика

SOME FEATURES OF UNEQUALLED LEXICON IN TRANSLATION**Abduraxmanov Muxammadjon Gulomjanovich****Namangan State University**

Abstract: in the article the specific linguistic feature of the Russian and English translation of unequalled lexicon is practically clarified.

Key words: translation, lexicon, semantics, linguistics

Ҳозирги замонда инсон жамиятини ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва маданий ўзаро муносабатларисиз тасаввур қилиш қийин ва тегишли равишда бундай тасвирда инсон тили ролини этиборга олмаслик ҳам мантиқсиздир. Албатта, шундай ўзаро муносабатлар жараёнида тилнинг ахборотни бериш, сақлаш ва қабул қилиш воситаси сифатидаги функцияси каттадир, ва маълум режада тил бундай алоқаларнинг асосий кўприги бўлиб иштирок этади. Бошқа тилдан хабарларни трансформация қилиш воситаси сифатида бирор марта хизмат қилмаган тилни тасаввур қилиш қийиндир, чунки бунинг натижасида тиллар бир-бирига таъсир кўрсата олмасди ва бир-бирини бойита олмасди. Бундан келиб чиқиб шу хулосага келиш мумкинки, эртами-кечми яққаланиб қолишга ва аста-секин йўқолиб кетишга муқаррар монолит (яхлит) тиллар бўлмайди ва ҳар бир тилда ўзга тилнинг таъсирини кузатиш мумкин.

Бу ерда шуни алоҳида айтиб ўтиш керакки, лингвистик фаннинг замонавий босқичида таржима жихати, тиллар типологик хусусиятлари туташган жойида, муҳим илмий йўналиш ҳисобланади ва таққосланаётган тиллар тизимида алломорф ва изоморф хусусиятларини аниқлаш мақсадида лексик ва грамматик библиографияларни талқин ва таҳлил қилишга бўлган катта қизиқиш билан ажралиб

туради. Шуларга кўра таржимада аслият тилида бўлган муқобилсиз лексиканинг таржима тилида бошқа воситалар билан бериш, хусусан, тавсифлаш каби тамойиллардан фойдаланиш ҳолатлари ўрганилган [1, 416]. Бунда аслиятдаги муқобилсиз лексиканинг референциал маъносини таржимада акс эттириш асосий мақсад қилинади. Таржима қила олиш ва таржима қила олмаслик масалалари таҳлил ва тил материалининг маълум томонларини аниқлайди ва уларга матннинг ўзига хослиги ва таржима қилинаётган матннинг эквивалентлиги киритилади. Таржимада эквивалентлик нафақат матннинг семантикасини, балки мазкур тил материалининг прагматик хусусиятларини ҳам ҳисобга олади. Таржимада эквивалентликни таржима ва асл нусханнинг таркибли маъноли ва коннотатив воситалари ўртасидаги ўзаро муносабат деб тушуниш лозим” [118, 20 б.].

Шу сабаб таржима қила олиш ва таржима қила олмаслик масалалари таржима назариясининг кенгроқ доирасини қамраб олади. Муқобиллик ва муқобилсизлик муаммолари таржима қила олиш ва таржима қила олмаслик каби масаланинг жуда муҳим томонини тақдим этади. Баъзан таржимадаги сўз таржима қилинаётган тилда ўзининг эквивалентига эга, лекин гоҳида таржимон шу сўзни ўзининг асл нусхасидаги вариантыда қолдиришни афзал кўради.

Ҳар қандай тил белгиси, демак сўз ҳам ўзида уч хил маънони олиб юради: референциал (денотатив), амалий ва айрим олинган тилнинг. Тилнинг ички лисоний ҳолатигагина хос бўлган муқобилсиз лексикалар кўпроқ амалий аҳамиятга эга бўлиши алоҳида белги-хусусиятларга эга. Шу билан бирга, муқобилсиз лексик бирликларнинг референциал ва амалий маънога эга эканлиги таржима жараёнларида ундан-да муҳим аҳамиятга эга. Айниқса, таржималарда амалий хусусиятлар референциалликка нисбатан ўзига кўпроқ лексик-семантик юк олади.

Жуда кўп илмий эътирофларга кўра, муқобилсиз лексиканинг амалий хусусиятининг аслият ва таржима тилида ўзаро мос келмай қолган ўринлар учрайди [2, 192]. Шунинг билан биргалиқда анъанавий тарзда олганда ҳам реалиялар ва семантик лакунлар, баъзан кенг семантик маънога эга бўлган сўзларни таржима жараёнида муқобилсизлик билан боғламайдилар. Буни улар аслиятдаги муқобилсиз лексиканинг таржима тилида айнан муқобили йўқлиги билан асослашга ҳаракат қиладилар. Иккинчи томондан бундай сўзлар таржимасидаги муаммоларни компенсация қилишга ортиқча эътибор бериш билан изоҳлайдилар. Аммо, уларнинг амалий маънолари аслият тилидаги муқобилсиз лексика учун муҳим аҳамиятга эга бўлиб қолишини эътироф этиш лозим.

Маълумки, муқобилсизликнинг икки хил кўриниши мавжуд:

1. Таржимада аслият тилидаги муқобилсиз сўзнинг барча релевант хусусиятларини акс эттириш.
2. Таржимада аслият тилидаги муқобилсиз лексиканинг бир қисмини ёки жиҳатини акс эттириш.

Дарҳақиқат, гап аслиятда акс этган предметнинг реал ҳолати, амалий ёки ашёвий хусусиятига бориб тақалади. Айнан ана шу жиҳат амалий муқобилсиз лексика тўғрисида батафсилроқ, мукамалроқ фикр юритишга олиб келади.

Ҳар бир тил лексикаси бошқа тиллар билан солиштирилганда, ўзининг референциал жиҳати ўхшаш ҳамда услубий англатадиган маъноси фарқладиган, эмоционал буёқлари билан ажралувчи сўзлар мавжудлиги табиий. Жумладан, рус тилида АҚШ ва Буюк Британия пул бирликлари номларини айнан айтилади. Инглиз тилидаги *buck (sawbuck) clacker, clam* сўзлари русчада фақат доллар сўзи билан ифодаланади. Инглизларда ёки АҚШда *Ruskies – русслар, Litiys – англизлар, Dagos – роман тилида гаплашувчи халқлар (француз, испан ва итальянлар), Frog eaters – қурбақахўрлар* каби муқобилсиз лексикалар қўлланади. Булар бир сўз билан айтганда ўзининг географик чегараси билан ажралиб турадиган сўзлар жумласига киради. Шу боис ҳам улар амалий муқобилсиз лексика термини билан номлангандир. Демак, муқобилсиз лексиканинг яна бир хусусияти шундаки, у бевосита

Ўзининг ҳудудий келиб чиқиш хусусияти билан ажралиб турадиган сўзлардан инглиз тилидаги *guess* (американизм) сўзини рус тилига – *быть уверенным, считать* тарзида, ўзбек тилига эса – *имони комил бўлмоқ, ҳисобламоқ* сўзлари билан ўтирилади. Аммо ушбу сўзнинг айнан американизм эканлигини уларнинг таржималаридан билиб олиш қийин. Бир сўз билан айтганда инглиз тилида амалий маъно англатувчи сўзлар рус ва ўзбек тилларига нисбатан кўпчиликни ташкил этади. Масалан, рус тилидаги бабушка сўзини оладиган бўлсак, унинг референциал, яъни маъно жиҳатдан бошқа сўз билан айтиладиган вариантлари кўп: бабуля, бабуся, бабулька, бабка, бабуленька кабиларни келтириш мумкин. Аммо инглиз тилида бунинг имкониятлари озроқ: *grandmother, grandma, granny*.

Лингвистик адабиётларда инглиз тилида муқобилсиз лексиканинг бир неча турлари мавжудлиги таъкидланади [1, 416; 2, 192]. Улар қуйидагилар:

- чет тилидан ўзлашган сўзлар;
- қисқартма (аббреватуралар);
- субъектив баҳоланадиган суффиксли сўзлар;
- тақлид сўзлар.

Муқобилсиз сўзлар – адабий тил меъёрларидан чекинишни ифодаловчи сўз ва сўз бирикмалари таржималарда амалий жиҳатдан жуда катта қисмни ташкил қилади. Уларга – ҳудудий ва махсус диалектизмлар, локализмлар, жаргонизмлар, вульгаризмлар, сленгизмлар, табу қилинган лексика, архаизмлар, поэтизмлар, яъни таржима тилида муқобили бўлмаган бошқа тил меъёрларидан четга чиққан лексика қатлам киради [3,12]. Масалан, биз рус тилида қуйидаги инглиз тилидаги сўзлар муқобилларини топа олмаимиз: *Big Apple – большой город (любой, но чаще всего Нью-Йорк), nixu – нет, rope – сигара, tormentor – первая кулиса (театр жаргони)*. С. Влахов ва С.Флоринлар ўзларининг “Непереводимые в переводе” китобларида ана шундай сўзларни – *адабий тил меъёрларидан чекиниш*, деб номлайдилар. Аммо бизнингча, А.В.Федоровнинг “умумий тил меъёрларидан чекиниш” деб аталувчи

термини кўпроқ маъқул келади. Чунки матн прагматикасини қайта яратиш нуқтаи назаридан қараганда нафақат услубий ўзига хослик таржимасида услубни сусайтириш томон эмас, балки матн поэтикасини қайта яратиш учун уни кучайтириш томон борилади ва бунда бутун бошли матн назарда тутилади. Шу жиҳатдан олиб қараганда адабий меъёрларга нисбатан умумлисоний меъёрлар кенгроқ доирани қамраб олиши назарда тутилади. Бунда поэтизмлар, архаизмлар муҳим аҳамият касб этади. Умумлисоний тил меъёрларидан чекинишга рус тилидаги – *книженция, спиноза (спина), свинтус* кабиларни мисол келтириш мумкин. Инглиз тилида эса, *flopnik* – неудачно запущенный спутник (хато учириб юборилган йўлдош) сўзи инглиз тилидаги *flop* – шалоб этиб тушмоқ феълидан олинган. Шунингдек, инглиз тилидаги *buttinsky* - ҳар нарсага аралашаверадиган киши *to butt in* – бошқалар ишига бурнини суқмоқ феълидан олинган. Бундай хил тил меъёрларидан чиқишни ифодаловчи сўзлар асосан бирор бир юмористик мақсадни кўрсатиш учун ҳам услубий восита сифатида қўлланади. Уларни изоҳли ёки таржима луғатларидан топиш амри маҳол. Бундан ташқари шу соҳага оид лексикага – жаргонизмлар, арготизмлар, сленгизмлар ва табу сўзларни ҳам киритиш мумкин. Улар умумий тил меъёрларидан чиқиб, тил услубини пасайтириш, агар поэтик мақсадларда фойдаланилса, услубий ранг-барангликни таъминлашга хизмат қилади. Бошқача айтганда улар субстандарт лексика жумласига ҳам киради.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, таржималарда аслиятдан муқобили бўлмаган сўзларнинг бошқа воситалар орқали ифодалаш, уларнинг ўзига хос лисоний хусусиятларини филологона билиш ва тавсифлай олиш, муқобилсиз лексика тамойиллардан фойдаланиш масалаларини ўрганиш бугунги тилшунослигимиз олдида турган долзарб масалалардан бирига айланмоғи лозим. Зеро бугунги маданиятлараро ва тиллараро интеграциялашув жараёнларида бундай жараёнларнинг ижтимоий-маданий, илмий-маърифий аҳамияти катта, боиси таржималарда этнолингвистик жараёнларнинг аксарияти муқобилсиз лексик қатламларда намоён бўлади.

References:

- Vlaxov, S., Florin, S. Neperevodimoe v perevode / S.Vlaxov, S.Florin. - Moskva: Visshaya shkola, 1986. 416 s.
- Ivanov, A.O. Bezekvivalentnaya leksika / A.O. Ivanov. Izdatelstvo Sankt-Peterburgskogo universiteta, 2006. 192 s.
- Shatkov, G.V. Perevod russkoy bezekvivalentnoy leksiki na norvejskiy yazik: Avtoref. dis.... kand. filol. nauk. - Moskva, 1952. 20 s.